

*До спеціалізованої вченої ради ДФ 35.051.157
у Львівському національному
університеті імені Івана Франка
79000, м. Львів, вул. Університетська, 1*

Відгук

офіційного опонента на дисертацію ПІХА Юрія Тарасовича на тему «Концепти істини у кримінальному процесуальному праві та їх реалізація у кримінальному провадженні: український та зарубіжний досвід» подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Проблема істини у кримінальному процесі була, є і очевидно тривалий час буде дискусійною. Актуальність дослідження цієї теми явно загострилася у зв'язку з тим, що окремі її положення лапідарно відображено у чинному КПК України. Тому в науці кримінального процесу активізувалися дискусії щодо методологічної значущості істини у пізнанні, її інтерпретації та вплив на законодавство. На жаль, такі дослідження мають фрагментарний характер. Це ускладнює формування цілісного наукового уявлення про проблему і її практичну значущість. Комплексне дослідження концептів істини у кримінальному процесі України не проводилося, що додатково підкреслює необхідність наукового опрацювання згаданої проблематики.

Актуальність досліджуваної теми обумовлюється наявністю невизначеностей у цій проблемі, що передбачає науковий пошук найбільш обґрунтованого концепту істини у кримінальному провадженні з тим, щоб повніше та якісніше реалізовувати завдання кримінального провадження на сучасному етапі розвитку національної кримінальної процесуальної доктрини та законодавства.

Особливої актуальності зазначена проблема набуває у зв'язку з тим, що істина є передумовою справедливості у кримінальному провадженні у контексті функціонування інституту спрощеного провадження, особливостей провадження щодо окремих кримінальних правопорушень, а також під час реалізації інституту угод у кримінальному провадженні. Не стоять осторонь проблеми і зарубіжні науковці. Так, професор Уільям Піцці (США) у 2019 році оприлюднив у видавництві «Infortopic Media» (видану у 1999 році в США) монографію «Судочинство без істини», в якій зазначав, що «система кримінальної юстиції, в якій постійно ухвалюються угоди про визнання винуватості, природно втрачає повагу суспільства. Громадськість реагує на те, що така система не звертає уваги на те, що дійсно скоїв обвинувачений і яке покарання йому необхідно призначити..» (с. 207).

Додатково необхідно наголосити, що комплексний аналіз проблематики встановлення істини у кримінальному провадженні постає надзвичайно актуальним у контексті міжнародних стандартів прав людини, серед джерел яких важливе місце посідає Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, стаття 6 котрої гарантує кожному право на справедливий суд.

Про актуальність дослідження свідчить також і його зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тем науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка «Забезпечення реалізації прав і свобод особи у кримінальному провадженні в контексті конституційних змін та новел кримінального процесуального законодавства» на 2018–2020 рр. (номер державної реєстрації 0118U000624) та «Проблеми забезпечення ефективності норм кримінального процесуального права та практики їх застосування з урахуванням новітніх змін» на 2021–2023 рр. (номер державної реєстрації 0121U110820).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 58/11 від 28 листопада 2018 р.) та схвалена Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 821 від 28 листопада 2018 р.).

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка та обґрунтування положень теоретичного і практичного характеру, пов'язаних із реалізацією концептів істини у кримінальному провадженні, а також формулювання науково обґрунтованих висновків та рекомендацій щодо удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України і практики його застосування в межах предмета дослідження.

Для досягнення зазначеної мети у дисертації викладається вичерпний перелік наукових завдань, які реалізовані у ході дослідження.

Об'єктом дослідження є істина у кримінальному процесуальному праві.

Предмет дослідження – концепти істини у кримінальному процесуальному праві та їх реалізація у кримінальному провадженні України та зарубіжних держав.

Методологія дослідження. Методологію дослідження обрано з огляду на поставлені мету та завдання, а також об'єкт та предмет дослідження. Підґрунтя дослідження становить діалектичний метод наукового пізнання. Зокрема, методологічною основою дисертаційної роботи є поєднання загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання.

Емпіричну базу дослідження становлять дані вивчених 500 судових рішень судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій національних судів України (з числа судових рішень, доступних у системі «Єдиний державний реєстр судових рішень»), а також дані вивчених 100 рішень Європейського суду з прав людини.

Офіційний опонент схвально оцінює методологію дисертаційного дослідження (актуальність теми, об'єкт, предмет, методологічний підхід

та вибір методів дослідження), а також наявність вагомих результатів емпіричних досліджень, що підтверджує дослідницький характер цієї наукової розвідки.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертаційна робота є першим у сучасній українській науці кримінального процесу комплексним дослідженням концептів істини у кримінальному провадженні відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства України та окремих іноземних держав. **До найважливіших положень (у рамках концепту об'єктивної істини), що містять наукову новизну, слід віднести такі:**

- виокремлено детермінанти реалізації конкретного концепту істини у кримінальному провадженні, а саме: 1) визначення як мети доказування зокрема, так і мети та завдань кримінального провадження загалом; 2) система засад (принципів) кримінального провадження щодо встановлення істини у ньому; 3) коло та процесуальний статус суб'єктів доказування, які несуть (або не несуть) обов'язок встановлення істини у кримінальному провадженні; 4) конкретні способи та засоби доказування як процесуальний інструментарій встановлення істини в ході та за результатами такого доказування; 5) вимоги до законності, обґрунтованості та справедливості судових рішень, які об'єктивують досягнуту у кримінальному провадженні істину. Усі перелічені вище фактори у своїй сукупності безпосередньо впливають на структуру і форму кримінального провадження в цілому;

- сформульовано позицію про те, що вирішуючи питання про реалізацію того чи іншого концепту істини у конкретному кримінальному провадженні, необхідно виходити із таких засадничих міркувань: 1) концепти істини у кримінальному провадженні не слід ототожнювати з видами істини; 2) кожен концепт істини є відносно автономним щодо інших, а тому вони не можуть перебувати у співвідношенні загального і спеціального чи цілого та частини; 3) спрямованість кримінального

провадження на реалізацію у ньому одночасно кількох концептів істини як засадничих процесуальних ідей є небажаною, оскільки іманентною властивістю будь-якого концептуального підходу є його самостійність, взаємовиключність, проте втілення у кримінальному провадженні окремих ознак іншого її концепту є практично можливим; 4) доцільно виокремлювати лише два самостійні кримінальні процесуальні концепти істини: істини об'єктивної (матеріальної) чи формальної (формально-юридичної, процесуальної);

- виділені такі детермінанти концепту формальної істини у кримінальному провадженні: 1) метою провадження є вирішення кримінально-правового спору між сторонами кримінального провадження в умовах змагальності незалежно від всебічного, повного і об'єктивного з'ясування усіх визначених законом фактів та обставин, які мають значення для правильного вирішення відповідного кримінального провадження; 2) відсутність ні нормативних, ні сформованих судовою практикою вимог точної відповідності висновків органів досудового розслідування, а також суду про обставини кримінального провадження, до яких вони дійшли на підставі оцінки зібраних доказів, дійсним його обставинам; 3) здебільшого пасивна роль суду щодо дослідження та оцінки представлених у ході судового розгляду доказів, а також неможливість їх самостійного збирання судом за власною ініціативою з метою прийняття справедливого процесуального рішення;

- систематизовано прояви формалізації, яка лежить в основі концепту формальної істини, до яких віднесено: 1) особливий порядок прийняття судового рішення у випадку визнання обвинуваченим пред'явленого йому обвинувачення; 2) особливий порядок прийняття судового рішення у випадку визнання сторонами окремих фактів та обставин кримінального провадження як таких, що ніким не оспорується; 3) особливий порядок прийняття судового рішення у разі укладення угод (як правило, між підозрюваним, обвинуваченим та стороною обвинувачення чи потерпілим);

4) особливий порядок прийняття судового рішення у разі повної або часткової відмови прокурора (публічного обвинувача) від підтримання публічного (державного) обвинувачення; 5) особливий порядок прийняття судового рішення у разі повної або часткової відмови потерпілого (приватного обвинувача) від підтримання приватного обвинувачення; 6) особливий порядок прийняття судового рішення у кримінальних провадженнях щодо окремих категорій кримінальних правопорушень (як правило, у випадках диференціації кримінальної процесуальної форми у бік її спрощення, наприклад, дізнання чи судовий розгляд і вирішення справи у спрощеній формі); 7) особливий порядок прийняття судового рішення у кримінальних провадженнях у разі встановлення підстав для звільнення від кримінальної відповідальності. За своїм змістом та наслідками вони здебільшого зводяться до звільнення суду від обов'язку встановлення усіх чи окремих фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження, а тому мінімізують або істотно звужують його пізнавальну діяльність, яка має місце при встановленому розгляді та вирішенні справи;

- здійснено комплексний аналіз релевантних рішень судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій національних судів України з питань реалізації концепту істини у національному кримінальному провадженні, який дав підстави дійти таких обґрунтованих висновків з приводу вироблених судовою практикою підходів щодо реалізації засади встановлення об'єктивної (матеріальної) істини у кримінальному провадженні: 1) попри відсутність відповідного нормативного закріплення у тексті КПК, національні суди не відмовляються від використання терміна «істина» (та похідних від нього) у своїх рішеннях; 2) покликання судами на істину та мету її встановлення у кримінальному провадженні є багатоаспектним та проявляється у низці напрямів; 3) у своїй практиці суди часто прямо та/або опосередковано наголошують на необхідності встановлення істини у кримінальному провадженні, в окремих рішеннях визнаючи це обов'язковими метою та результатом доказування у справі;

4) при вживанні термінопоняття «істина» суди переважно мають на увазі не просто встановлення фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, а встановлення їх повно та всебічно, тобто такими, як вони були у дійсності; 5) суди у своїх рішеннях нерідко не просто посилаються на істину як мету кримінального провадження чи доказування у ньому, а й виокремлюють також конкретні засоби та гарантії її встановлення у справі, основними з яких постають всебічність, повнота та неупередженість встановлення фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження; 6) національні суди здебільшого не формулюють у своїх рішеннях чітких правових позицій, які містили б дефініцію використовуваного ними поняття істини або ж окремих його ознак; 7) проведений аналіз практики судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій дозволяє навести приклади рішень, у яких чітко наголошується на конкретних концептах істини, встановлення якої передбачається у кримінальному провадженні, зокрема на концептах істини судової, когерентної та матеріальної (об'єктивної), переважаючим з яких видається останній; 8) нерідко суди безпосередньо пов'язують встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні із справедливістю останнього, причому її невстановлення або ж перешкоджання у її встановленні може тягти за собою застосування процесуальних санкцій як щодо конкретних доказів, так і щодо процесуальних рішень чи навіть окремих суб'єктів кримінального провадження; 9) незважаючи на наявність у судовій практиці рішень, у яких необхідність встановлення істини у кримінальному провадженні взагалі заперечується, такі висновки не знаходять свого достатнього обґрунтування та належного мотивування;

- здійснено комплексний аналіз релевантних рішень ЄСПЛ з питань вироблених цією судовою інстанцією стандартів реалізації концепту істини у національному кримінальному провадженні, за результатами якого сформульовано такі обґрунтовані висновки з приводу конвенційних підходів щодо реалізації засади встановлення об'єктивної (матеріальної)

істини у кримінальному провадженні: 1) попри відсутність відповідного нормативного закріплення у тексті Конвенції, Страсбурзький суд у своїй практиці не відмовляється від використання термінопоняття «істина» (та похідних від нього) при оцінці дотримання конвенційних стандартів прав людини та її основоположних свобод у кримінальному провадженні; 2) незважаючи на субсидіарний характер своєї правозастосовної та правоінтерпретаційної діяльності (обмеження діяльності суду лише тлумаченням та застосуванням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а не внутрішнього законодавства держав-учасниць Конвенції), в тому числі стосовно питань доказів і доказування, ЄСПЛ прямо та/або опосередковано наголошує на необхідності встановлення істини у кримінальному провадженні, в окремих рішеннях визнаючи це обов'язковими метою та результатом доказування у справі; 3) з рішень Страсбурзького суду прямо не впливає, що саме він розуміє під поняттям «істина» та якого її концепту у кримінальному провадженні дотримується. Водночас, з аналізу його практики можна дійти висновку, що ведучи мову про істину, суд має на увазі не просто встановлення фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, а встановлення їх такими, як вони були у дійсності – іншими словами, істини об'єктивної (матеріальної); 4) цією міжнародною судовою інстанцією також не висловлювалися правові позиції, в яких би така мета прямо нівелювалася, або ж заперечувалися відповідні засоби її досягнення, зокрема всебічність, повнота та неупередженість (об'єктивність, безсторонність) встановлення фактів та обставин, що мають значення для правильного вирішення кримінально-правового спору, за результатами проведеного досудового розслідування та судового розгляду, у тому числі при реалізації окремих випадків спрощення процесуальної форми; 5) ЄСПЛ безпосередньо пов'язує встановлення істини у кримінальному провадженні із справедливістю останнього як крізь призму його ходу, так і результатів; причому неповне встановлення фактів й обставин, що мають значення для його правильного

вирішення, може слугувати підставою для визнання відповідного судового рішення явно необґрунтованим, а досудового розслідування та/або судового розгляду – несправедливим;

- виокремлено гносеологічно-процесуальні межі встановлення істини у кримінальному провадженні;

- виокремлено процесуальні гарантії, спрямовані на недопущення ухилення органом дізнання та прокурором від встановлення фактів й обставин вчиненого кримінального проступку так, як вони мали місце в дійсності;

- здійснено комплексний аналіз кримінального процесуального законодавства, правової доктрини та релевантної судової практики з питань реалізації концепту істини у кримінальному провадженні США, Німеччини, Франції, Польщі;

-наукові підходи щодо взаємозв'язку типу правової сім'ї та концепту істини, який реалізується у кримінальному процесі держав, що до них відносяться.

Офіційний опонент зазначає, що положення наукової новизни обґрунтовані відповідним нормативним матеріалом, теоретичними положеннями та результатами вивчення емпіричної практики.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертації, а також обґрунтовані у ній наукові висновки та теоретико-практичні рекомендації були оприлюднені на 11 міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях та інших наукових форумах.

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено у чотирнадцяти наукових працях, з яких – одна стаття в іноземному науковому фаховому виданні, три статті у наукових фахових виданнях України, дві статті в інших наукових виданнях України, а також вісім тез доповідей на наукових конференціях.

Теоретичне та практичне значення дослідження полягає у тому, що відображені у дисертаційній роботі теоретичні положення, висновки та

рекомендації можуть бути використані: у *правотворчій правозастосовній, навчально-методичній та науково-дослідній діяльності*.

Оцінка змісту дисертаційного дослідження

У Розділі «**Методологічні питання істини: від загально-філософських концептів істини до правових**» автор обґрунтовано стверджує, що у кримінальному провадженні здійснюється пізнавальна і правозастосовна діяльність. Остання передбачає встановлення фактичних обставин передбачуваного кримінального правопорушення. Тому уповноважені учасники кримінального провадження зобов'язані попередньо дослідити (встановити) фактичну сторону протиправного діяння. Це неминуче потребує отримання дійсного знання, інакше кажучи, істини. Як зазначається у дисертації, істина - це *певна якість наших суджень, а саме відповідність змісту цих суджень об'єктивній дійсності*. Водночас, істині надаються такі значення: 1) те саме, що правда; 2) моральний ідеал, справедливість; 3) достовірне знання, що правильно відображає реальну дійсність у свідомості людей; 4) положення, твердження, судження, перевірене практикою, досвідом. Крім цього дисертант при з'ясуванні смислу істини враховує також етимологію слів «істина» і «правда» в контексті національної культури. «Правда – те, що відповідає дійсності; істина; певна сукупність достовірних відомостей про що-небудь; правдивість, правильність; справедливість». Ці смислові значення істини цілком прийнятні для пізнавальної діяльності у кримінальному процесі.

Як вбачається із змісту дисертації, автор погоджується із наявним у філософській літературі розумінням істини як *«адекватне відображення в пізнанні об'єктивної дійсності, відображення її такою, як вона існує поза і незалежно від свідомості; збіг змісту з предметністю явищ, що існують незалежно від суб'єкта, є об'єктивною істиною»*. У зв'язку з цим в

опанованій роботі зазначається, що «з філософського погляду, подія кримінального правопорушення повністю (до певної межі, в повному обсязі) пізнанню не може бути піддана. Але з позиції юридично визначених його властивостей, вона все ж може бути пізнана. І в цьому плані істина, як суб'єктивне вираження об'єктивної дійсності, цілком піддається встановленню (пізнанню)». У дисертації вказується, що основною формою пізнання у кримінальному процесі є доказування.

У цій частині роботи також досліджуються питання істинності юридичної кваліфікації. При цьому автор зазначає, що у кримінальному провадженні перш ніж прийняти процесуальні рішення відповідний орган чи посадова особа вивчає (встановлює) низку фактів та обставин об'єктивної дійсності. Водночас, він стверджує, що «факти і обставини встановлюються не всеосяжно, а вибірково за окремими їх ознаками», які наперед визначені відповідною нормою законодавства. Таким чином, як зазначає дисертант, предметом пізнання у кримінальному процесі є лише ознаки подій і фактів, з якими кримінально-процесуальна норма пов'язує конкретні юридичні наслідки». Доволі спірна теза. Очевидно, у правозастосовному процесі необхідно дотримуватися такої послідовності: 1) встановлення фактичних обставин справи; 2) вибір і аналіз норми права, що підлягає застосуванню; 3) прийняття рішення про застосування норми права і його документальне оформлення.

На думку офіційного опонента, у цьому випадку треба керуватися вимогами ст. 368 КПК, у якій послідовно викладені питання, які вирішуються при ухваленні вироку. Офіційний опонент також вважає дискусійною тезу про те, що кримінально-правова кваліфікація включається у зміст істини. На жаль, у наукових джерелах з кримінального права не береться до уваги те, що основою кваліфікації є доказові матеріали (докази, які включають суб'єктивний компонент) про юридично значущі факти і обставини.

У цьому розділі також аналізуються спірні питання про співвідношення абсолютної і відносної істини у кримінальному процесі. З посиланням на Ю.М. Грошевого, Ю.Т. Піх стверджує, що істина, яка підлягає встановленню у кримінальному провадженні, «є абсолютною у своїй відносності». Офіційний опонент цілком погоджується із наведеною у дисертації цитатою французького дослідника М. Меккі, що «істина ... є предметом дискурсу і тому ніколи не є точним відображенням реальності. Істина – це умовне поняття, яке змінюється залежно від часу і місця. А тому М. Меккі дійшов висновку, що будь-яка правда є відотною, а абсолютної істини не існує як у праві, так і в науці».

Від себе доповню, що міркування щодо встановлення істини у кримінальному провадженні є доволі спірним, оскільки встановлювати відповідність між уявленнями учасників кримінального провадження з реально неіснуючими фактами і обставинами події кримінального правопорушення (відсутність об'єкту) не має рації. Доведення цієї тези на рівні припущень також є сумнівним. Очевидно, варто звернути увагу на гносеологічний регламент знання, який формулює жорсткість вимог щодо форм їх отримання, засвідчення і визнання істинними. Жодне знання не може вважатися істинним і справедливим без явної на це підстави (об'єкта для порівняння). Закон достатності підстав для визнання знання істинним пред'являє наступні вимоги: 1) в будь-якому твердженні має бути достатня підстава предикату; 2) твердження повинні бути достатньо обґрунтованими результатами практичних досліджень і на законах мислення; 3) твердження повинні бути обґрунтованими з використанням інших тверджень, у тому числі *експертними* дослідженнями результатів пізнання.

У тексті цього розділу Ю.Т. Піх акцентує увагу на тому, що істина у кримінальному провадженні зводиться до адекватного відображення фактів і обставин, що мають значення для кримінального провадження у свідомості суб'єкта, який його пізнає (слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду). По суті цей фрагмент дисертаційного дослідження відображає

позицію дисертанта, що є таке істина у філософії і її трансформацію в «тканину кримінального провадження». На завершення цього розділу автор доходить висновку про наявність у кримінальному процесуальному законодавстві процесуальних умов, які забезпечують встановлення істини у кримінальному провадженні: 1) визначення предмета доказування); 2) чіткі вимоги до доказів як одного із засобів доказування; 3) заборона використовувати для обґрунтування рішень доказів, одержаних з порушенням вимог закону; 4) загальні положення судового розгляду; 5) покладення на органи, які ведуть кримінальне провадження, обов'язку ухвалювати свої рішення на підставі внутрішнього переконання, що ґрунтується на сукупності належних, допустимих, достовірних доказів. На думку офіційного опонента, вище зазначені процесуальні правила навряд чи можуть забезпечити встановлення істини, вони лише предметно визначають напрям дослідження і процесуальні засоби встановлення *правдоподібності* фактів і обставин, що мають значення для вирішення кримінального провадження по суті.

У підрозділі 2.1 «Концепт істини у кримінальному провадженні: сутність та види» дисертант, як належить у наукових розвідках, спочатку досліджує смислове значення терміна «концепт» в філософській, загальнонауковій, лінгвістичній, юридичній площині. За результатами такого аналізу автор доходить висновку про те, що концепт істини у кримінальному провадженні - це *«відносно автономна, взаємоузгоджена та взаємозумовлена система поглядів на поняття та характер істини як мети та результату пізнання у кримінальному провадженні, яке здійснюється суб'єктами доказування у передбаченій кримінальним процесуальним законом формі та реалізується як засаднича ідея у системі принципів та інститутів як доказового права зокрема, так і кримінального процесу в цілому»*. Таке визначення має право на існування, хоча і не безспірне. Автор слушно стверджує, що філософія до сьогодні не може дати відповіді, що слід розуміти під істиною. Водночас, накопичений матеріал і досвід при вирішенні цього

питання виступають як методологічний інструментарій для пошуків відповіді на одвічне питання. Існує два принципових підходи для визначення концепту істини - *онтологічний і гносеологічний*. Між ними існує контроверсійний плюралізм. У свою чергу, в межах гносеологічного підходу сформувалися альтернативні парадигми - класична та неklasична. У філософській літературі першу також іноді називають теорією відповідності, або кореспондентною теорією істини. Згідно з нею істина розуміється як відповідність між знаннями і дійсністю. *Найважливішою особливістю класичної парадигми істини є об'єктивність останньої*, тобто її незалежність від волі та бажання суб'єкта пізнання.

Натомість *неklasична філософська парадигма включає в себе, як правило, когерентну, прагматичну і конвенційну концепції істини*. У неklasичній філософії, на відміну від класичної парадигми, істина позбавлена свого об'єктивного статусу.

Концепт істини набув широкого поширення як у праві загалом, так і в кримінальному процесі.

Як справедливо стверджує Ю.Т. Піх, концепт істини у кримінальному провадженні не може розглядатися відокремлено як незалежна від філософського розуміння інтелектуальна конструкція. Зважаючи на те, що доказування у кримінальному провадженні має пізнавальний характер, то застосування щодо нього філософських категорій, в першу чергу гносеологічних, у кримінальному процесі є явищем цілком природним, а незастосування – категорично неправильним.

Філософські підходи щодо концептів істини в більшій чи меншій мірі продовжують свій прояв і в дискусіях сьогодення щодо різних сфер буття людини і суспільства в цілому. Як слушно зазначає дисертант, концепт істини у кримінальному процесі є доктринально дискусійним. В першу чергу це стосується характеру істини, засобів її досягнення, а також мети доказування як основної форми пізнання. Її сутність, на думку дисертанта, полягає у відповідності «одержаного, сформованого на підставі зібраних

доказів (ідеальних і матеріальних слідів-відображень), знання про факти й обставини вчиненого кримінального правопорушення самим цим фактам й обставинам». Дисертант вважає, що при вирішенні питання про істину та її концепти у кримінальному провадженні «відправним пунктом» є загальнометодологічне положення, сформульоване Г. Гегелем: «Істина є відповідність мислення предмету, і для того, щоб створити таку відповідність – оскільки сама по собі вона не дана як щось наявне, – мислення повинне підпорядковуватися предмету, узгоджуватися з ним» (Може бути різна інтерпретація).

Законодавець у різні часи ставив перед правосуддям завдання пізнати (встановити) під час його здійснення правду (істину) про обставини кримінального делікту. Але при цьому по-різному трактували її критерії і не завжди в реальній практиці її встановлювали, оскільки існує тісний зв'язок істини (правди) з оцінкою доказів – формальною чи вільною. Філософія Просвітництва в Європі сприяла поверненню істини об'єктивної (матеріальної), яка сформувалась на основі вільної оцінки доказів за внутрішнім переконанням правозастосовника, що й було сприйнято і доктриною кримінального процесу, і законодавцями романо-германської правової сім'ї, до якої належить Україна.

При цьому, зазначає автор, необхідно констатувати, що на сьогодні право зберігає класичне розуміння концепту істини, яке поступово відходить в минуле. Її невизначеність та суперечливість дало поштовх для «судової», «формально-юридичної» істини – того, що іноді називають «локальним характером правової раціональності». Дисертант вважає, що «детермінантами реалізації класичного концепту істини у кримінальному провадженні» є: 1) визначення як мети та завдання доказування; 2) систему засад (принципів) кримінального провадження щодо встановлення істини у ньому; 3) коло та процесуальний статус суб'єктів доказування, на яких покладається обов'язок встановлення істини у кримінальному провадженні;

4) способи та засоби доказування; 5) вимоги до законності, обґрунтованості та справедливості судових рішень.

Офіційний опонент вважає це положення дискусійним і не в повній мірі переконливим і як таке, що має опосередковане відношення до питання можливого встановлення істини у кримінальному провадженні. Наприклад, у ч. 2 ст. 91 говориться, що метою доказування є встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Про встановлення істини не йдеться. Безперечно, ці положення концентрують зусилля учасників процесу на правдоподібності юридично значущих фактів і обставин.

У підрозділі 2.2. «Концепт істини об'єктивної (матеріальної)» автор обґрунтовує тезу про об'єктивізацію концепту об'єктивної істини у сучасному кримінальному процесі і відповідно у національному науковому просторі. Як зазначається, в основі такого розуміння лежить вчення Ф. Аквінського *«відповідність знання його об'єкту»* (чи може бути об'єктом істини у кримінальному процесі неіснуюча подія передбачуваного кримінального правопорушення). Теоретичним підґрунтям цього концепту, на думку Ю.Т. Піха, є теорія кореспонденції (відповідності). У зв'язку з цим дисертант вважає, що «результатом кримінального провадження за таким концептом є об'єктивні твердження, які повинні дозволяти зробити висновок на раціональних підставах, що встановлені події відповідають дійсності. В основі цього лежить кореспондентсько-теоретичне посилення на факти або обставини реальності, яке в кінцевому підсумку існує незалежно від того, чи розуміється встановлення фактів у кримінальному провадженні як реконструктивне визначення об'єктивної події, чи, скоріше, як це назвав раніше згадуваний німецький дослідник Т. Гутман, «конструювання в інтерактивному процесі інтерпретації».

На думку дисертанта, «...істина не залежить від наших переконань або нашої здатності її встановити (пізнати). Вони ж, як правило, базуються на реалістичній метафізиці фактів (або йдуть пліч-о-пліч з нею), згідно з якою світ існує як такий (принаймні, його окремі об'єкти). У будь-якому

випадку, як природний світ (який також включає в себе дії), він існує об'єктивно, незалежно від того, як ми про нього думаємо або описуємо. Як наслідок, існують факти. Тому твердження є істинним, якщо світ містить факт, що відповідає твердженню, або є хибним, якщо це не так. При цьому значення об'єктивної істини є бівалентним».

Ю.Т.Піх також стверджує, що концепт об'єктивної істини у кримінальному процесі є непохитним і домінуючим, незважаючи на зміну філософії вітчизняного кримінального процесу. На його думку, це обумовлюється: 1) основою пізнаваності світу є закон загального зв'язку та взаємної обумовленості явищ, предметів і подій у природі та в суспільстві; 2) пізнання, яке здійснюється у формі відчуттів, сприйняття, уявлень, суджень, умовиводів і понять, що за своєю суттю є відображенням у почуттях та свідомості людей таких, що об'єктивно існують, явищ і предметів; 3) таке відображення може відповідати та відповідає об'єктивній дійсності, тобто дозволяє отримувати достовірні, істинні знання. Ця теорія, нарешті, стверджує, що існує об'єктивний критерій, за допомогою якого можна переконатися в істинності або у хибності наших знань: таким критерієм є людська практика (вставити статистику).

У дисертації стверджується згідно з вказаним постулатом, що дійсність (реальність) не залежить від нашого знання про неї, то й істина може бути лише одна – та, що відповідає цій дійсності (реальності).

Офіційний опонент вважає, що треба розмежовувати «реальність» і «дійсність». Реальність - це те, що існує навколо нас, а дійсність - те, що ми сприймаємо у нашій свідомості. При юридичному пізнанні фактів і обставин кримінального провадження його владні суб'єкти виконують функцію «юридичних інженерів», моделюючи на основі виявлених слідів з використанням юридичних понять мисленеву конструкцію минулої події. Треба погодитися з Ю.Т.Піхом, що необ'єктивної істини не буває. За словами дисертанта, «істина є одна. Вона є або її немає». Знаково, що Ю.Т. Піх зауважує, що в структурі присутні як об'єктивні, так і суб'єктивні

елементи. «Істина, будучи об'єктивною за своїм зовнішнім матеріальним змістом, все ж є суб'єктивною за своїм внутрішнім ідеальним змістом і формою. Без сумніву, вона пізнається людьми і виражається ними в певних суб'єктивних формах (поняттях, законах, теоріях тощо)». Важливо, що в роботі автор вказує на об'єктивний і суб'єктивний компоненти істини, але їх зміст чітко не пояснює. Позитивно, що автор досліджує позиції науковців щодо дотримання ними концепту об'єктивної істини у вітчизняному кримінальному процесі.

На думку офіційного опонента, було б продуктивним дискутувати із тими науковцями, які не визнають концепту об'єктивної істини у кримінальному процесі. Наприклад, відомий український науковець-процесуаліст В.П. Гмирко у своїй монографії «Доказування у кримінальному процесі: діяльнісна парадигма» у 2010 році писав на сторінці 137: «... що засада просування до істини є структурним елементом способу діяльності доказування, я аж ніяк не заходжу в суперечність з раніше висловленою позицією про кваліфікацію мети не як істини, а як оформленої версією проектного образу її нормативно приписаного продукту-певної бажаної юридичної конструкції. ...«*правда*», «*совість*», «*істина*», «*справедливість*» мають відігравати роль фундаментальної цінності- морально- пізнавального ідеалу, для носіїв діяльності доказування, адже, як відомо, «хто не змагає до речей неможливих, ніколи їх не досягає». Передумовами встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні, на думку дисертанта, є:

1) метою доказування залишається встановлення істини завдяки всебічному, повному й об'єктивному з'ясуванню усіх визначених законом обставин кримінального провадження передбаченими ним процесуальними способами і засобами;

2) вимога точної відповідності висновків органів досудового розслідування, а також суду про обставини кримінального провадження, до

яких вони дійшли на підставі оцінки зібраних доказів, дійсним його обставинам;

3) активна роль суду як щодо дослідження та оцінки представлених у ході судового розгляду доказів, так і можливість їх самостійного збирання судом за власною ініціативою з метою прийняття справедливого процесуального рішення.

На думку автора дисертації, «зазначені передумови, як видається, здатні забезпечити необхідний ступінь правильного (адекватного) відображення у свідомості суб'єктів, які ведуть кримінальне провадження, об'єктивних обставин, пов'язаних із вчиненням кримінального правопорушення, і які характеризують його фактичну та юридичну сторону». У цьому зв'язку виникає питання надійності структурних елементів процесу. Головна і одвічна проблема кримінального процесу - це створення надійної системи із відносно ненадійних елементів. Цей шлях важкий і довгий, нерідко супроводжується помилками.

У підрозділі 2.3 «Концепт формальної істини» дисертант досліджує причини виникнення і основні положення цієї концепції. Зокрема він стверджує, що для розшукового типу процесу характерний концепт об'єктивної істини, а для змагального- формальної істини. На погляд автора, вчення про формальну істину - це результат критики теорії об'єктивної істини. Відтак, опоненти концепту об'єктивної істини дотримуються погляду, що досягнути її неможливо, а тому пропонують замінити її (принаймні термін) істиною судовою, процесуальною, юридичною, когерентною, формальною, конвенційною (договірною). Стрижнем змісту всіх цих, так би мовити, альтернативних об'єктивній істині «істин», є можливість ухвалення судом рішення на підставі ймовірного знання про обставини справи.

Існує інша версія виникнення концепту формальної істини. Так, у зв'язку з реформуванням кримінальної юстиції та кримінального процесуального законодавства на всьому пострадянському просторі,

проблема істини у кримінальному провадженні почала активно обговорюватися у зв'язку з намаганням побудувати кримінальне провадження на засаді змагальності сторони обвинувачення і сторони захисту. Прихильники «чисто змагального» кримінального провадження заперечують ідею встановлення у ньому об'єктивної істини, вважаючи її властивістю розшукового (у тому числі інквізиційного) типу процесу. На їх думку, така істина є юридичною (правовою).

Традиційно під формальною (процесуальною, судовою) істиною її прихильники розуміють відповідність судового процесу, а отже і його результату, вимогам процесуального права. Метою кримінального процесу у такому разі постає вирішення кримінального конфлікту, що виник у зв'язку з кримінальним правопорушенням, на основі судової істини як рівнозначності прийнятого за істинне судового рішення. Змістом такої істини є знання, що визнаються істиною не у зв'язку з абсолютною відповідністю об'єктивній дійсності знання одержаного за результатами (в ході) судового розгляду, а у зв'язку з вірою суду (суддів) у те, що їх знання може з високим ступенем ймовірності відповідати дійсності.

Як зазначається у дисертації, при відмові кримінального процесу від концепту істини об'єктивної неминуче відбувається його формалізація. Як вважає дисертант, проявами такої формалізації, що лежить в основі концепту формальної істини, можуть слугувати:

а) особливий порядок прийняття судового рішення у випадку визнання обвинуваченим пред'явленого йому обвинувачення, визнання сторонами окремих фактів та обставин кримінального провадження як таких, що ніким не оспорується; укладення угод (як правило, між підозрюваним, обвинуваченим та стороною обвинувачення чи потерпілим, у разі повної або часткової відмови прокурора(публічного обвинувача) від підтримання публічного (державного) обвинувачення; у разі повної або часткової відмови потерпілого (приватного обвинувача) від підтримання приватного обвинувачення; у кримінальних провадженнях щодо окремих

категорій кримінальних правопорушень (як правило, у випадках диференціації кримінальної процесуальної форми у бік її спрощення, наприклад, дізнання чи судовий розгляд і вирішення справи у спрощеній формі; у разі встановлення підстав для звільнення від кримінальної відповідальності).

Отже, формальна (процесуальна, судова) істина – це відповідність кримінального провадження (судового процесу), у тому числі його результату, тобто висновків про належні до справи факти та обставини справи, конкретним, заздалегідь встановленим законом формальним умовам, незалежно від того, чи відповідають ці висновки дійсності. Такий концепт істини у кримінальному провадженні передбачає відповідні детермінанти: (мета провадження є вирішення кримінально-правового конфлікту здебільшого пасивна роль суду щодо дослідження та оцінки представлених у ході судового розгляду доказів).

У підрозділі 3.1.1. «Реалізація концептів істини у кримінальному процесуальному законодавстві України» автор вказує, що традиційно у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві фактично (не завжди нормативно) «присутній» концепт істини. Ця теза, на думку дисертанта, підтверджується прямо або опосередковано відповідними статтями КПК та іншими законодавчими і підзаконними нормативними актами. В першу чергу, на думку автора, цей концепт знаходить своє відображення у меті кримінального провадження. Це пояснюється тим, що «встановлення істини як мети кримінального процесу має практичне значення, оскільки орієнтує суб'єктів, які ведуть кримінальний процес (слідчого, прокурора і суд) та підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, у межах їх повноважень, на повне дослідження всіх обставин, пов'язаних із кримінальним правопорушенням.

На переконання дисертанта, саме поняття правосуддя як суду «правого» передбачає відповідність суджень дійсності - тобто встановленню об'єктивної дійсності. Крім цього, як стверджує автор, «видається слушним

аргумент, згідно з яким визнання істини є метою кримінального провадження. Варто зауважити, що в ст. 2 КПК про встановлення об'єктивної істини не йдеться. Навпаки, у п. 3 ст. 373 КПК вказується: «Обвинувальний вирок не може ґрунтуватися на припущеннях і ухвалюється лише за умови доведення в ході судового розгляду винуватості особи у чиненні кримінального правопорушення».

Слушно зазначається, що в період дії радянського права концепт істини домінував у законодавстві, науці, практиці і не викликав сумнівів у його обґрунтованості. Тому не дивина, що залишки минулого законодавства зустрічаються у сучасному національному правовому просторі - ст. 31 Конституції України, ч. 4 ст. 1176 Цивільного кодексу, Рішенні Конституційного суду України від 20 жовтня 2011 року № 12-рд/2011 у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України тощо.

Треба віддати належне дисертанту, що він ретельно проаналізував Статут кримінального судочинства 1864 року, КПК 1922, 1927, 1960 років на предмет вживання у них термінів «істина», «об'єктивна істина», «встановлення істини». Дисертант також зазначає, що в проєкті чинного КПК, поданого на розгляд Верховної Ради України, питання встановлення істини пропонувалося у 14 статтях, у яких в подальшому слово «істина» замінено на «обставини». При цьому, заміна термінопоняття «істина» на «обставини» мотивувалася головним чином тим, що у кримінальних справах встановленню підлягає не істина (оскільки, так би мовити, істина – філософське поняття), а конкретні обставини (факти), що мають правове значення. Відсутність засади у чинному КПК про обов'язок встановлення істини, та всебічного, повного і неупередженого дослідження обставин кримінального провадження, на думку дисертанта, не означає, що чинний кримінальний процесуальний закон відмовився від встановлення об'єктивної істини. На його думку, ідея необхідності її встановлення

знаходить своє опосередковане закріплення у системі його норм, а саме у ст. ст. 91, ч. 4 ст. 217, 334, 370, 321, ч. 1 ст. 351, і ч. ч. 13, 14 ст. 352, 356, 361 КПК й інших.

У дисертації пропонується виокремити та систематизувати процесуальні гарантії встановлення об'єктивної (матеріальної) істини у чинному кримінальному процесуальному законодавстві і внести до нього наступні зміни і доповнення, наприклад, до статті 3 КПК такого змісту: «Об'єктивна істина – відповідність дійсності встановлених у кримінальному провадженні фактів та обставин, які мають значення для його правильного вирішення». Ст. 91 КПК викласти у такій редакції: «Доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні щодо фактів та обставин, визначених у частині першій цієї статті» (зміст змін і доповнень до КПК викладається у дисертації).

Офіційний опонент вважає дискусійними такі пропозиції. Така оптимізація законодавства потребує доказової відповіді на питання: чи можливо встановити об'єктивну істину у кримінальному провадженні? По тексту дисертації відсутнє наукове обґрунтування цієї проблеми. Крім цього, якщо на прокурора і органи досудового розслідування покладається обов'язок встановити об'єктивну істину, то навіщо матеріали направляти до суду.

У підрозділі 3.1.2. «Реалізація концептів істини у практиці судів України» з метою реалізації окреслених завдань автором було розглянуто судові рішення, ухвалені за час дії чинного КПК Верховним Судом як судом касаційної інстанції, а також судами апеляційної та першої інстанції (у тому числі ухвали слідчих суддів), у яких безпосередньо вживається термінопоняття «істина» (та похідні від нього), прямо чи опосередковано вказуються окремі гарантії її встановлення у кримінальному провадженні або ж іншим чином розкривається розуміння судами сутності цього поняття, зокрема і його концептів.

За результатами проведеного аналізу релевантних рішень судів зроблені такі обґрунтовані висновки з приводу вироблених судовою практикою підходів щодо реалізації засади встановлення об'єктивної (матеріальної) істини у кримінальному провадженні. Попри відсутність відповідного нормативного закріплення у тексті КПК, національні суди не відмовляються від використання термінопоняття «істина» (та похідних від нього) у своїх рішеннях. Посилання судами на істину та мету її встановлення у кримінальному провадженні є багатоаспектним та проявляється у низці напрямів, основними серед яких є такі:

а) при мотивуванні призначення обвинуваченому покарання, зокрема при тлумаченні змісту обставин, які пом'якшують покарання;

б) при обґрунтуванні фактичних підстав для проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій у кримінальному провадженні;

в) при встановленні фактичних підстав для застосування заходів забезпечення кримінального провадження, перш за все – при обґрунтуванні правообмежень, що впливають із відповідних заходів процесуального примусу;

г) при оцінці доказового значення фактичних даних, отриманих за результатами проведених у кримінальному провадженні слідчих (розшукових), т. зв. судово-слідчих та інших процесуальних дій, у тому числі при оцінці окремих доказів на предмет їх належності та достовірності;

д) при оцінці угод про примирення і визнання винуватості, а також вирішенні питання про їх затвердження або відмову в затвердженні;

е) при загальній оцінці всебічності, повноти та неупередженості досудового розслідування та/або судового розгляду, проведеного у відповідному кримінальному провадженні.

Отже, на думку дисертанта, у своїй практиці суди переважно розуміють і дотримуються концепту об'єктивної істини. І навіть коли зазначають інший концепт (судової, формальної тощо), здебільшого розуміють під ним істину об'єктивну.

Із тексту підрозділу 3.2.1. «Реалізація концептів істини у кримінальному провадженні Федеративної Республіки Німеччини» вбачається, що дисертант дослідив доступне кримінальне процесуальне законодавство Німеччини, а також окремі наукові розвідки щодо питань унормування положень об'єктивної істини у німецькому законодавстві. За його результатами дійшов наступного висновку. ФРН є однією із тих держав, де міцно стоять на позиціях встановлення матеріальної істини у кримінальному процесі. У німецькій процесуальній літературі, зазвичай, визнаються істина, справедливість та юридична стабільність як необхідні передумови для вирішення кримінально-правового спору і відновлення та підтримання суспільного правопорядку.

Істина як мета кримінального провадження безпосередньо впливає із функціональної спрямованості останнього. Загальна мета кримінального провадження буде досягнута в разі прийняття такого рішення, яке: а) є матеріально правильним, тобто істинним; б) відповідає усім процесуальним вимогам, закріпленим у законі; в) остаточно вирішує кримінально-правовий спір.

Встановлення істини у кримінальному провадженні впливає із Основного Закону ФРН, хоча останній і не оперує поняттям «істина» та містить відносно невелику кількість положень, які безпосередньо пов'язані з кримінальними процесуальними відносинами. Квінтесенцією засади встановлення матеріальної істини є положення про те, що «суд з метою встановлення істини зобов'язаний *ex officio* поширити дослідження доказів на усі факти та обставини, які мають значення для прийняття рішення у справі» (§ 244 II КПК ФРН). Обсяг такого обов'язку залежить від конкретних обставин кожного діяння (§ 264 КПК ФРН) та попереднього перебігу кримінального провадження.

Умови реалізації судом обов'язку встановлення матеріальної істини у кримінальному провадженні:

по-перше, суд встановлює факти самостійно і за своєю власною ініціативою, тому він не зв'язаний клопотаннями та/або заявами учасників судового провадження(§ 155 II КПК ФРН);

по-друге, суд зобов'язаний підтвердити доказами усі факти та обставини, які мають значення для кримінального провадження;

по-третє, суд повинен вичерпно дослідити усі наявні докази, особливо ті, які містять відомості про уже раніше встановлені факти та обставини незалежно від того, чи учасниками судового провадження заявлялись відповідні клопотання. Тільки після того, як усі докази були вичерпно досліджені, суд вправі застосовувати принцип «*in dubio pro reo*»;

по-четверте, навіть у разі визнання обвинуваченим своєї винуватості і незалежно від того, чи ґрунтується воно на угоді, недостатньо просто розглянути таке визнання шляхом простого узгодження з матеріалами справи, оскільки «ця заява не забезпечує достатніх підстав для формування суддівського переконання в ході судового розгляду». Це означає, що для запобігання ризику судових помилок суд зобов'язаний дослідити усі факти та обставини, які мають значення для прийняття рішення у справі.

У підрозділі 3.2.2. «Реалізація концептів істини у кримінальному провадженні Французької Республіки» Ю.Т.Піх стверджує, що французьким КПК на досудових стадіях кримінального провадження обов'язок встановлення істини покладений законодавцем, перш за все, на судову поліцію та прокурора. Так, співробітник (офіцер) судової поліції («*l'officier de police judiciaire*») зобов'язаний забезпечити збереження будь-яких слідів, які можуть зникнути, а також будь-якого доказу, який може бути корисним для встановлення істини (ст. 54 КПК Франції). У свою чергу, в силу положень ст. 39-3 КПК Франції прокурор («*le procureur de la République*») спрямовує розслідування на досягнення істини, забезпечує встановлення як тих фактів й обставин, що викривають, так і тих, що

виправдовують підозрюваного, а також дотримання прав потерпілого, заявника та підозрюваного.

Отже, діяльність судової поліції та прокурора не зводиться винятково до доведення винуватості підозрюваного (обвинуваченого), а в тому, щоб допомогти суду встановити істину у справі та забезпечити її досягнення.

Ключову роль у здійсненні попереднього (досудового) розслідування та пошуку істини у кримінальному провадженні Франції відіграє слідчий суддя («*le juge d'instruction*»). Він, як і прокурор, зобов'язаний встановити як ті факти й обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують «здійснювати, у відповідності до закону, усі слідчі дії, які вважає необхідними для встановлення істини».

На стадії ж судового розгляду обов'язок встановлення істини у французькому кримінальному провадженні покладено на суд («*la cour*»), перш за все – на головуючого («*le président*»). Останній, «наділений дискреційними повноваженнями, в силу яких він вправі, на свою честь і совість, вжити будь-яких заходів, які, на його переконання, є необхідними для встановлення істини» (ст. 310 КПК).

Отже, на думку дисертанта, системне тлумачення положень кримінального процесуального закону, а також аналіз відповідної доктрини дозволяють дійти висновку про те, що у кримінальному процесі Франції на сьогодні втілено концепт матеріальної (об'єктивної) істини, що передбачає розуміння останньої як відповідності встановлених у процесі доказування фактів та обставин дійсності.

У підрозділі 3.2.3. «Реалізація концептів істини у кримінальному провадженні Республіки Польщі» вказується, що «засада правди» посідає чільне місце у системі засад кримінального процесу Польщі. Вона вважається однією із ключових у системі принципів кримінального провадження. Інші засади кримінального провадження повинні їй підпорядковуватися. Принципи кримінального провадження, як змагальність, об'єктивність, безпосередність дослідження доказів, а також

вільна оцінка доказів є гарантіями реалізації засади матеріальної правди. Судова практика також підтверджує основоположний характер засади матеріальної правди у кримінальному провадженні. Засада матеріальної правди у кримінальному провадженні є конституційною за своєю правовою природою, впливає із положень артикулу (надалі – арт.) 2 (принцип демократичної правової держави), арт. 42 (загальні умови кримінальної відповідальності) та арт. 45 (принцип справедливого судового розгляду) Конституції Польщі.

Квінтесенцією засади матеріальної правди у кримінальному провадженні прийнято вважати положення § 2 арт. 2 КПК Польщі, відповідно до якого «усі рішення повинні ґрунтуватися на правдивих фактичних висновках, тобто таких, що відповідають дійсності».

Системне тлумачення положень кримінального процесуального закону, а також аналіз відповідної судової практики, на думку дисертанта, дозволяють дійти висновку про те, що у кримінальному процесі Польщі на сьогодні втілено концепт матеріальної (об'єктивної) істини, що ґрунтується на теорії кореспонденції, ототожнюваної з класичним розумінням істини як відповідності встановлених у кримінальному провадженні фактів та обставин щодо певної дійсності цій дійсності. **Позиція офіційного опонента щодо цієї проблеми буде детальніше викладена у дискусійній частині відгуку.**

У підрозділі 3.3. «**Реалізація концептів істини в англо-американському кримінальному процесі (на прикладі Сполучених Штатів Америки)**», стверджується що істина є основною цінністю кримінального провадження у США, а його змагальна модель – одним з найбільш ефективних і справедливих методів для її встановлення. Така позиція ґрунтується на припущенні, що найкращий спосіб встановити істину – це представити перед неупередженим суддею або присяжними своєрідну «конфронтацію» між представниками протилежних сторін,

передбачивши кожному із них завдання та можливість щодо збирання та подання до суду доказів на підтвердження власної процесуальної позиції.

При цьому, у наукових джерелах вказується, що система кримінального правосуддя у США жодним чином не спрямована на «пошуки» істини. А якщо в результаті змагального судового процесу й встановлюється істина, то це є банальною випадковістю. Так, істина – це не те, у чому заінтересовані сторони кримінального провадження, оскільки їх турбує лише те, що у цій «грі» необхідно здобути перемогу за певними правилами. Як результат, судові рішення почасти ухвалюються безсистемно, за помилковими фактичними та (або) юридичними підставами, незважаючи на наявні у справі докази або й всупереч їм. На думку окремих науковців (Уильям Т. Піцці), «трагедія наших судів полягає в тому, що кошти стали значити більше, ніж цілі, форма – більше, ніж зміст, зовнішність – більше, ніж реальність».

Таким чином, американський концепт істини відкидає уявлення про матеріальну істину, що ґрунтується на теорії кореспонденції, а визнає «істину» формальну, яка є процесуально створеним конструктом – не чим іншим, як до певної міри фікцією. У такому разі формальною «істиною» взагалі ставиться під сумнів принцип змагальності як ідеал того процесу, в контексті якого сторони «борються» за справедливість. Внаслідок цього відбувається руйнування лінії зв'язку з матеріальним кримінальним правом.

У підрозділі 3.4. «Реалізація концептів істини у практиці Європейського суду з прав людини» зазначається, що за результатами проведеного аналізу рішень ЄСПЛ можна сформулювати такі обґрунтовані висновки з приводу конвенційних підходів щодо реалізації засади встановлення об'єктивної (матеріальної) істини у кримінальному провадженні. По-перше, попри відсутність відповідного нормативного закріплення у тексті Конвенції, Страсбурзький суд у своїй практиці не відмовляється від використання термінопоняття «істина» при оцінці дотримання конвенційних стандартів прав людини та основоположних

свобод у кримінальному провадженні. По-друге, незважаючи на субсидіарний характер своєї правозастосовної та правоінтерпретаційної діяльності, в тому числі стосовно питань доказів і доказування, ЄСПЛ прямо та/або опосередковано наголошує на необхідності встановлення істини у кримінальному провадженні, в окремих рішеннях визнаючи це обов'язковими метою та результатом доказування у справі. Так, покликання Судом на істину простежується у таких напрямках: 1) при тлумаченні позитивного обов'язку держави вжити усіх заходів, спрямованих на ефективне розслідування фактів порушень конвенційних прав, перш за все – передбачених ст. ст. 2 та 3 Конвенції; 2) при визначенні гарантій справедливого судового розгляду, що впливають з ст. 6 Конвенції; 3) при обґрунтуванні обмежень конвенційних прав, перш за все передбаченого ст. 8 Конвенції; 4) при визначенні гарантій права на ефективний засіб правового захисту, передбаченого ст. 13 Конвенції.

Дотримання академічної доброчесності. Академічного плагіату, фабрикації у дисертації та / або наукових публікаціях здобувача офіційним опонентом не виявлено.

Реального або потенційного конфлікту інтересів у офіційного опонента ні стосовно здобувача, ні стосовно наукового керівника немає, ми не є близькими особами.

У цілому відзначаючи логічність та послідовність побудови дослідження, наукову новизну, обґрунтованість та аргументованість його результатів (відповідними науковими положеннями, нормативним матеріалом та емпіричною практикою) належний науковий рівень дисертаційного дослідження, з урахуванням невизначеностей в теорії філософії смислу і природи істини воно містить певні дискусійні положення.

1. У Євангелії від Івана (18 : 37-38) у відомому епізоді допиту Понтієм Пілатом Ісуса Христа останній промовляє такі слова : «... Я на те уродився і

прийшов у світ на те, щоб свідчити *істину*. Кожен, хто від *істини*, слухає голос мій." Гадаю, що прокуратор Юдеї Понтій Пілат був освіченою для свого часу людиною і тому, мабуть, мав певне уявлення про аристотелеве і платонове розуміння істини як знання, котре відповідає реальності (дійсності). Проте, коли він почув ці Ісусові слова, то, мабуть, щось несподівано змусило сповнити його свідомість сумнівами та спонукало озватися до Ісуса: «Що таке – істина?». *Vice versa*, римський намісник, якщо висловлюватися мовою сучасної методології, проблематизував поняття істини, відчувши, з одного боку, простоту, ясність і ніби очевидну зрозумілість словосполучення «знання, котре відповідає реальності», а з іншого – усю його незбагненність, загадковість. Відтоді весь світ філософії і науки (в тому числі і процесуальної) в особі їхніх найвидатніших представників поділився на два принципово непримиримі табори. І тут немає нічого дивного, адже якщо виходити з того, що питання «Що є істина?» репрезентує **проблему**, тобто *те, що не має свого вирішення* на загал.

Тому зрозуміло, що всі відомі на сьогодні в світі численні теорії істини, в тому числі і згадувані в дисертації, становлять собою не що інше, як марні інтелектуальні спроби дошукатися дійсних (адекватних) *смислів*, які стоять за запропонованими древніми греками та присталими до них середньовічними монахами-картезіанцями, Т. Аквінським (*veritas est adaequatio rei et intellectus*), Р. Декартом, К. Марксом і В. Леніним **значенням** слова «істина».

Якщо ж визнати рацію цього наукознавчого факту, то тоді опонентів залишається лише захоплюватися науковою відчайдушною сміливістю шановного дисертанта, який наважився вирішувати цю проблему, яка, вважаю, належить до виняткової сфери інтелектуальних занять філософів і теоретиків науки, результатами яких мають житися правознавці. З іншого ж боку, здобувач, визначивши тему свого дослідження «Концепти істини у кримінальному процесуальному праві та їх реалізація у кримінальному

провадженні: український та зарубіжний досвід» тим самим заманіфестував: вітчизняна процесуальна доктрина *a priori* знає, що є істина, знає її різноманітні *втілення* і знає, як її *досягти*; звернення ж до зарубіжного досвіду мало лише підтвердити скептиками з іншого табору вже згадуваних свіфтовських персонажів вихідну наочну правоту дисертанта. Зрозуміло, що така наукова позиція не передбачає системне дослідження доводів опонентів та їхніх підстав. Подібний підхід, гадаю, не міг не позначитися на змісті і наукових результатах безумовно цікавого дослідження, про що йтиметься нижче.

2. Вважаю, ніхто не буде сперечатися з тим, що дослідження такої фундаментальної теми, як істина в кримінальному процесі, припускає наявність у дисертанта ґрунтовного філософського, методологічного і науково-теоретичного вишколу, який дозволяє дослідникові неупереджено подивитися на об'єкт і предмет своєї наукової розвідки. Досягнення такого вишколу припускає, у свою чергу, опанування здобувачем різних оригінальних джерел, які промовляють як *pro*, так *contra* згадуваної вище вихідної дослідницької позиції науковця. Ознайомлення ж опонента з переліком наукових джерел не дозволило побачити в ньому оригінальних робіт видатних західних філософів, які плідно досліджували тему істини або ж суміжні з нею питання, але мали погляди, відмінні від поглядів шановного дисертанта.

Тут, зокрема, можна згадати про малу децицю: роботи М. Вебера, В. Джеймса, М. Гайдегера, У. Еко, І. Канта, Дж. Лакофа і М. Джонсона, Л. Мамфорда, П. Манана, Е.Маха, У. Найсера, Ортеги -і-Гасета, К. Попера, П. Рікера, Л. Флека, М. Фуко тощо. Тому опонент має зізнатися, що в часі читання дисертації шановного пана Т. Піха його не лишало відчуття, що над сторінками тексту опанованої роботи і досі величаво перебуває дух безсмертного «Матеріалізму і емпіріокритицизму», процесуальним втіленням якого є «Теорія доказів у радянському кримінальному процесі» 1973 року. На жаль, остання до цього часу залишається непорушним

взірцем багатьох вітчизняних процесуалістів, надихаючи їх на старому фундаменті будувати нову споруду – теорію доказування змагального кримінального процесу. Також чомусь автор обійшов увагою праці таких видатних представників київської школи права другої половини ХІХ – початку ХХ століття батька і сина Олександра і Богдана Кістяківських, оголошених у рф «руськими вченими», а також знаних представників Харківської процесуальної школи М. Гродзинського і А. Рівліна (хоча в так званому «поминальнику» дисертації здобувач згадує його ім'я). І в цьому зв'язку хотів би також зазначити, що в переліку літературних джерел опонент не помітив згадки про відому в англomовному юридичному середовищі відомого американського вченого Уільяма Т. Піцці «Судочинство без істини. Чому наша система кримінального судочинства стала дорогою помилкою і що нам треба зробити, щоб відновити її» (Pizzi, William T. Trials Without Truth. Why Our System of Criminal Trials Has Become an Expensive Failure and What We Need to Do to Rebuild It. New York University Press, 1999), звернення до якої могло б неабияк підсилити обстоювані наукові позиції дисертанта.

3. Як видно з назви і змісту дисертації, її автор пропонує запровадити до категоріально-понятійного апарату вітчизняної процесуальної науки новий структурний елемент – «**концепт істини**», який, на думку автора, досліджується в теорії процесуального права, а реалізується в практиці кримінального процесу. Дисертант пропонує процесуальній спільноті таку дефініцію цьому теоретичному *novum*: це «...відносно автономна, взаємоузгоджена та взаємозумовлена система поглядів на поняття та характер істини як мети та результату пізнання в кримінальному провадженні, яке здійснюється суб'єктами доказування у передбаченій кримінальним процесуальним законом формі та реалізується як засаднича ідея у системі принципів та інститутів як доказового права зокрема, так і кримінального процесу в цілому» (с. 59). В цьому зв'язку опонент наважився б запропонувати здобувачеві здійснити одну логічну операцію –

спробувати замінити слово «концепт» на більш знайомі приземленим юристам слова, наприклад, «теорія» або «концепція». Запитання до шановного автора: що суттєво змінилося зі змістом запропонованого визначення? Геть нічого! Тоді навіщо міняти? Можливо для того, щоб приховати кантівську «суб'єкт – об'єктну» схему пізнання, де об'єкт «істина»- «річ у собі», і щоб спробувати досягти її *essentia*, та підшукати метафору, наприклад, «когеренція», Відтак об'єкт дослідження «істина» в її класичному (аристотелевому значенні) замінюється на один із його можливих предметів : істина як когеренція (когерентність), який досліджується в рамках когерентної теорії (якщо комусь подобається – концепту) істини.

Якщо діяти послідовно, то тоді можна одержати цілий набір «понять» істини, які до самої істини не мають жодного відношення, а є її сурогатами, заміниками. Як видається опонентові, саме десь так уявляє шановний здобувач свою картину «Концепт істини в кримінальному процесі», в корпусі якої були об'єднані різноманітні метафоричні образи незбагненого поняття «істина». Знову запитання : а що реально це дає /може дати в перспективі теорії, а тим паче практиці? І щоб завершити цю тему, спробую висловитися з приводу феномену «концепт», використання якого набуло неабиякої популярності в царині гуманітарних наук, а останніми роками й праві.

Поняття «концепт» (лат. *conceptus*) для самої системи гуманітарних наук не є чимось новим, бо має свій початок ще в працях середньовічного французького філософа П'єра Абеляра, в якого концепт був пов'язаний з процесом нескінченного творення смислів, котрий відбувається в душі слухача. В подальшому розвиток цього терміна відбувався в тісному зв'язку зі словом «поняття». І лише в ХХ ст. після виходу у світ відомої праці Ж. Делеза и Ф. Гватарі «Що таке філософія?», де вони визначають філософію як мистецтво формувати, винаходити, виготовляти концепти, сам «концепт» опиняється в центрі тяжіння філософських рефлексій у

самостійному його значенні. На сьогодні за моїми, швидше за все далеко не повними уявленнями, термін «концепт» є засобом роботи в лінгвістиці, лінгвокогнітології, лінгвокультурології, літературознавстві, психології, соціології, а останніми роками – і в юриспруденції. Проте ознайомлення з юридичними текстами дозволяє помітити, що їхні автори намагаються налити нове вино в старі міхи: в заголовку і на початку вживається слово «концепт», побіжно роз'яснюється його смисл, а потім основний зміст викладається в традиційній манері без фактичної прив'язки до «концепту».

4. Не можу оминати увагою і той наукознавчий факт, що шановний дисертант, як і практична більшість процесуалістів у своїх міркуваннях про істину, оминає тему пари загальнонаукових категорій **«визначеність – невизначеність»**: першу з них можна в певному наближенні визначити як брак усіляких сумнівів, а другу як феномен, пов'язаний з такими характеристиками, як непередбачуваність, нерозрізненість, випадковість, неоднозначність, нечіткість тощо. Ця категоріальна пара має фундаментальне значення для осудного вирішення питання про характер знання, спираючись на яке суд має ухвалювати рішення *inmerito*. Слід зазначити, що згадані поняття перебувають у відношенні власної діалектичної релятивності (відносності), адже будь-яка визначеність приховує в собі невизначеність, а будь-яка невизначеність, у свою чергу, містить у собі певну визначеність. Тому їхня власна релятивність спричиняє відтак і релятивною будь-яку реальність (правова реальність тут не становить винятку), у якій вони присутні. З категорією невизначеності дослідники стикаються, зокрема, в часі дослідження подій, котрі мають відношення до чогось незнаного, невідомого. Треба сказати, що невизначеність є об'єктивним всюди суцям чинником пізнавально-реконструкційної діяльності, здійснюваної в кримінальному провадженні (через дивне непорозуміння вона чомусь і далі зветься доказуванням). Інакше кажучи, позбутися її практично неможливо, тому може йтися лише про спроби зменшити її обсяг до прийняттого для слідчого і суду рівня : для

слідчого або прокурора на рівні вимог стандарта «*prima facie*», а для суду – «поза розумними сумнівами» (для вболівальників клубу «Істина – досягнення так жаданої істини»). Але і в цьому разі вона нікуди не зникає, підступно зачіпає інколи на багато років в матеріалах справи і між рядками вироку. А заявити про себе вона може будь-коли, як у відомому в Австралії кейсі Кетлін Фолбіг, засудженій 2003 р. за вбивство чотирьох своїх дітей на 20 років ув'язнення. Цей вирок скасовано в грудні 2023 р. у результаті нового розслідування. Тому, якщо дивитися на розслідування і судовий розгляд як з позицій категорій «визначеності – невизначеності» як на процес пізнавальної реконструкції юридичної невідомості (минулої праворелевантної події), то його можна розглядати як діяльність з покрокового розв'язання пізнавальної невизначеності до рівня законних і обґрунтованих процесуальних рішень. Але при всьому тому юрист повинен пам'ятати, що і в цьому разі невизначеність нікуди не зникає, а тому і ризик трагічної юридичної помилки нікуди не зникає... На жаль.

5. У своїх міркуваннях про концепти істини у вітчизняному кримінальному процесі шановний здобувач виходить із парадигми так званого «змішаного» типу (зауважу принагідно, що процес може бути тільки «мішаним») кримінального процесу. Сам він розглядається як цілісна **система** діяльності, складена з двох блоків – підготовчого та досудового проваджень. Відтак, послідовно наголошується, що вони об'єднані спільною метою, ґрунтуються на одних і тих самих правових засадах (ст. 129 Конституції України, ст. 7 КПК). Ці провадження існують у єдиному юридичному просторі, а їхні ключові гравці, об'єднані узами позитивної кооперації, діють в єдиному пориві як команда з естафетного бігу: слідчий передає паличку здобутої істини прокуророві, а той – судові, який на фініші покликаний своїм рішенням легітимізувати здобуту спільними зусиллями об'єктивну істину. Звідси, зокрема, й ґрунт для такої глибоко закоріненої в доктрині, процесуальному законодавстві, а також у процесуальній ментальності вітчизняних юристів, переконаності, що доказування

здійснюється в рамках усього кримінального процесу. Зазначене трактування кримінального процесу для абсолютної більшості вітчизняних процесуалістів має характер **аксіоми**, а тому не викликає в них ні найменшого сумніву щодо його наукової рації. Правда, виникає питання, а чому так багато нарікань на якість роботи слідства і судів, чому такий малий відсоток виправдувальних вироків і де ж зрештою та об'єктивна істина? Тому як тут не згадати : «А поза тим, добродійко маркізо, усе гаразд, усе гаразд!».

У цьому зв'язку опонент хотів би зауважити, що останніми роками на пострадянському процесуальному просторі (в тому числі і в Україні) в доктрині поволі починає оформлюватися наукова позиція про доцільність **виведення** досудового провадження зі структури кримінального судочинства (кримінального процесу) з подальшим проведенням диференційованого правового регулювання досудової діяльності **сторін** із готування/заперечення кримінального **позову** плюс діяльності **суду** з розгляду питання **доведеності / недоведеності** правових домагань сторони обвинувачення як кримінального позивача. Якщо пристати на цю позицію, то стає зрозуміло, що радикально змінюється усталена парадигма мішаної моделі процесу : ним стає те дійство, що відбувається перед **судом** і в **суді**. Тоді вже має постати головне питання : хто, що і як встановлюється в суді? Опоненту було б цікаво дізнатися про думку шановного здобувача особливо в плані істини.

6. З огляду на те, що Польща є нашим найближчим сусідом, не спосіб оминати увагою судження шановного дисертанта щодо теми об'єктивної істини в кримінальному процесі цієї країни. Почну з того, що в КПК ПНР 1969 р. уст. 2 була норма, відповідно до якої приписи цього кодексу мали на меті таку побудову кримінального провадження, щоб, зокрема, «підставу всіх рішень становили **фактичні встановлення**, котрі відповідають **істині**» (п. 2 § 1), проте в КПК Польської Республіки 1997 р. слова «котрі відповідають істині» зникли з тексту згаданої статті КПК. Відтоді в

польській доктрині почався інтенсивний рух у плані опрацювання нової моделі кримінального провадження, наближеної до англосаксонського типу, де, як відомо, провідна роль належить судові як арбітраві між сторонами. Усе завершилось ухваленням 27 вересня 2013 р. Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу та деяких інших законів, який набув чинності 1 липня 2015 р. Ці зміни діяли лише 9 місяців, оскільки після приходу до влади президента від популістської партії «Право і Справедливість (PiS)» А. Дуди (6 серпня 2015 р.) законодавець у березні 2016 р. вирішив, як зазначає дисертант, « .. за доцільне відновити змішану змагально-інквізиційну модель судового провадження, що діяла до 1 липня 2015 р., та розшукний характер функціонально пов'язаного з ним досудового розслідування, забезпечуючи консолідацію доказів». Як підкреслює в цьому контексті шановний дисертант, польському законодавцю знадобилося менше року, аби усвідомити і визнати **помилковим** відхід від **концепту об'єктивної істини**, а також, що найважливіше, виправити ситуацію, що склалася, шляхом відновлення в КПК Польщі положень, спрямованих на всебічне та повне встановлення судом усіх обставин кримінального провадження. А далі в дисертації наголошується, що «...без сумніву, польський досвід з цього питання може бути корисним для інших держав, в тому числі й України, оскільки він доволі яскраво ілюструє фактичні наслідки та приховані загрози відмови від концепту матеріальної істини у кримінальному провадженні. Він може бути вагомим аргументом у тривалій дискусії між прихильниками «чистої» змагальності та, як наслідку, концепту формальної (судової) істини і істини матеріальної (об'єктивної), яка досягається не лише змагальністю сторін, а й активністю суду у її пошуку».

Прекрасно розуміючи інтернаціональну прихильність шановного дисертанта до «концепту» істини, хотів би дещо запропонувати авторові.

По-перше, класик сучасного кримінального процесу, процесуаліст з європейським ім'ям проф. Станіслав Вальтось розглядає питання засади

істини в двох аспектах. В першому – **in abstracto** – він підкреслює, що бувають справи, в яких можна зі стовідсотковою впевненістю встановити певні факти, проте «в **гігантській більшості** випадків такої абсолютної впевненості немає, оскільки пізнання в кримінальному процесі має **імовірний, правдоподібний** (пробабілістичний) **характер**». Тому, як зазначає далі С. Вальтось, може йтися лише про **вимогу** логічної доведеності фактичного стану; саме вона (ця вимога) становить собою межу, в якій мив стані прийняти правдоподібність. По-друге, це **питання практичної реалізації** ідеї істини в кримінальному процесі, де, як впливає з логіки міркувань цього науковця, може йтися лише про засоби того, щоб неістинне не змогло потрапити до вироку. Виходячи з цього, можна дійти висновку, що в теорії і практиці польського кримінального процесу (як, втім, і західних) є чітке розрізнення істини як того, до чого треба прагнути в ідеалі, і того, що реально здобувається в конкретному кримінальному провадженні – правдоподібності, що за своїм доведеним змістом наближається до одиниці. У такому розумінні істини польський досвід заслуговує на увагу зі сторони як вітчизняних теоретиків кримінального процесу, законодавців і практиків, голови яких треба на студентській лаві начиняти правильними поняттями, а не абстрактними ідеальними конструкціями.

7.Цілком зрозуміло, що логічним завершенням дослідження шановного дисертанта, можна сказати – його апофеозом, стали, зокрема, такі **системні** (в термінах автора) пропозиції :

(а) запровадити до тексту чинного КПК юридичну **дефініцію** (визначення) **об’єктивної істини**, відповідно до якої остання становить собою **«відповідність дійсності** встановлених у кримінальному провадженні **фактів та обставин, які мають значення для його правильного вирішення»;**

(б) визнати «встановлення об’єктивної істини» **загальною засадою** кримінального провадження;

(в) встановити для **сторони обвинувачення** (прокурор, слідчий, дізнавач) **юридичний обов'язок** «всебічно, повно і неупереджено встановити усі факти та обставини, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження»; виявити як ті обставини, що викривають підозрюваного, так і виправдовують його; «надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних, обґрунтованих і справедливих процесуальних рішень»;

(г) встановити для **суду** (слідчого судді) юридичний **обов'язок** «всебічно, повно і неупереджено дослідити усі факти та обставини, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження; дослідити як ті обставини, що викривають підозрюваного, так і ті, що виправдовують його; «надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних, обґрунтованих, вмотивованих і справедливих судових рішень»;

(г) надати судові у випадках, передбачених КПК, **право** вживати заходів, спрямованих на встановлення **дійсних фактів та обставин**, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження;

(д) визначити **доказування** як збирання, перевіряння та оцінювання доказів **з метою встановлення об'єктивної істини** у кримінальному провадженні щодо фактів та обставин, визначених у частині першій ст. 91 КПК.

В опонента після ознайомлення з цими пропозиціями дисертанта виникли такі рефлексії і висновки:

1. Пропонована спроба нормативного розв'язання проблеми істини як мети доказування в кримінальному процесі мабуть означає, що стан вітчизняної філософсько-правової думки та методологічного вишколу в сучасному вітчизняному процесуальному середовищі через геть енігматичні, можливо, надприродні причини сягнув надзвичайно високого рівня. А тому це дозволило йому відокремитися від загального філософського контексту й нарешті щасливо “обродитися” розв'язанням

“найвищою мірою драматичної проблеми” істини (Ортега-і-Гасет), а потому сповістити процесуальним *urbi et orbi* – цим проголошуємо: **істиною** є ... Складається також і враження, що процесуальній думці (в особі шановного дисертанта) – на відміну від філософської – вдалося таки віднайти універсальний критерій істини і відрізнити істину від **неістини**. Якщо бути послідовним, то за логікою пропонуванних змін до КПК у разі невиконання обов’язку встановлення істини в кримінальному процесі для процесуальних учасників (дізнавача, слідчого, прокурора, судді) має наступати відповідна юридична відповідальність, градуйована залежно від наслідків цього «правопорушення».

Далі. Якщо шановний здобувач таки наважився дати **визначення** поняття «істина в кримінальному провадженні», то що в такому разі утримало його від того, щоб опрацювати й саме **поняття** «істина в кримінальному процесі»? Адже зрозуміло, що поняття і його дефініція суть різні речі. Більше того, як казали древні греки, визначення – це домовинка для думки, оскільки вона зачиняє вхід до самого поняття. Щоб було зрозуміло : від 60-х років минулого століття і досі існує легальне визначення поняття «процесуальний доказ» і всі вітчизняні процесуалісти змагалися (на жаль, і досі змагаються) між собою в захопливій грі, прагнучи запропонувати якнайкраще визначення цього поняття, але не виходячи одночасно за рамки Кодексу. І лише в 2014 р. В.П. Гмирко опрацював це поняття, витративши на це майже 15 років напруженої роботи. На жаль, цей науковий продукт лишився майже непоміченим процесуальною громадою, яка, на жаль, і далі воліє гратися у визначення, ніж будувати юридичні поняття...

2. Як видається опонентові, шановний дисертант під традиційним нормативним (позитивістським) впливом уявлень про доказування (ч. 2ст. 91 КПК) запропонував його нову редакцію –визначити доказування як збирання, перевірку та оцінювання доказів з метою встановлення **об’єктивної істини** у кримінальному провадженні щодо фактів та обставин,

визначених у частині першій ст. 91 КПК. У цьому контексті хотів би підкреслити, що ця опрацьована німецькою теоретичною думкою XIX ст., а відтак рецесійована й культивована російсько-радянською теорією доказів схема доказування як «умовна юридична конструкція» (С. Пашин), свого часу мала б передусім зорієнтувати німецьких юристів, в чому полягає нормативний зміст суті й етапів їхньої роботи з процесуальними доказами.

Вважаю, що тогочасні німецькі процесуалісти послідовно розрізняли доказування, по-перше, як нормативно врегульовану царину роботи з доказами й, по-друге, процедури **логічного доведення**, здійснювані за правилами формальної логіки. У післяжовтневий період у радянській науці в зв'язку з визначенням функції суду як знаряддя боротьби зі злочинністю на тлі очевидної неприязні влади до логіки як засобу організації справного мислення, а також домінуванням інформаційного підходу до розуміння доказування, відбувся процес **поглинання** логічного «доведення» юридичним «доказуванням». Плоди цього даються взнаки й сьогодні :обвинувальна влада втратила навички роботи з логічного обґрунтування на загал і в суді зокрема, наслідки чого можна побачити в численних плодах обвинувальної діяльності прокурорів у вітчизняних судах. Тому процесуальна теорія має усвідомити, що процедури логічного доведення/спростування слугують сторонам знаряддям або виконання юридичного обов'язку, або юридичного тягаря в часі публічного обстоювання в суді своєї позиції щодо доведеності/недоведеності певних тверджень у справі.

Тому, не погоджуючись із запропонованим шановним здобувачем повчит, дуже коротко поняття доведення в судовому процесі можна спробувати визначити як різновид аргументаційної мислєдіяльності сторони обвинувачення в суді з обстоювання *inmerito* своєї правової позиції з метою схилити суд до визнання його рації; зміст цього поняття можна розкрити, вказавши на такі, зокрема, його основні характеристики. Адресатом доведення є суд, якого обвинувачення має переконати в обґрунтованості

висновку про доведеність підстав учиненого ним кримінального позову, оскільки саме суд має компетенцію ухвалювати шукане сторонами рішення. Тому прокурор як процесуальний керівник, дбаючи про перспективу виграшу справи в суді, повинен регулярно здійснювати так званий рефлексивний вихід, тобто спробувати подивитися на майбутню ситуацію очима суду; юристи-практики (передусім захисники) добре знають, що кожен із інституційних учасників процесу дивиться на ситуацію з власної процесуальної позиції, а не з позиції такого собі індиферентного «стороннього спостерігача». Далі хотів би наголосити, що про доведення можна вести мову лише в разі наявності юридичної суперечки між сторонами з приводу предмету кримінального позову як *conditio sinequanon* можливості доведення. Тому зрозуміло, що звернення до змагального способу доведення зумовлено саме наявністю юридичної суперечки між сторонами. Якщо ж така відсутня, наприклад, коли обвинувачений, визнаючи свою провину, визнає тим самим кримінальний позов, то, зрозуміло, відповідно до вимоги *adversarial principle* зникає й потреба в самому доведенні. Тому в змагальному процесі суд має ухвалити вирок без дослідження доказових матеріалів, обмежившись встановленням юридичного факту свідомого й добровільного характеру визнання вини підсудним: і на те немає ради, адже такі правила судової гри. Обвинувач у цій ситуації повинен надати судові матеріали на підтвердження факту правопорушення й причетності до нього підсудного, а захисник, виконуючи обов'язок речника законних прав та інтересів свого довірителя, може, наприклад, подавати доказові матеріали, які потрібні для юридично коректного визначення міри покарання. Тобто в цьому випадку може йтися не про доведення, а про **аргументаційну** діяльність сторін, орієнтовану на досягнення мети взаємовигідним шляхом у перебігу нарадчого судового дискурсу.

3. Тепер щодо пропозиції шановного дисертанта визнати «встановлення об'єктивної істини» **загальною засадою** кримінального

провадження. Інакше кажучи, пропонується зафіксувати в тексті чинного КПК загально визнаний у всьому світі загальнонауковий ідеал пізнання. Але тут би варто згадати, що **ідеал** – це досконалість, досконалий взірець чогонбудь; найвища кінцева мета змагань, діяльності. На думку Р. Акофа й Ф. Емері, **ідеал** – це результат, що його **ніколи не можна одержати**, але до котрого можна **необмежено наблизитися**; він на загал недосяжний, тому є сенс говорити про **просування до нього**. Тому вже згадуваний мною В.П. Гмирко і запропонував визнати за істиною в доказовому диспозитивні «правда» – «совість»– «істина» – «справедливість» роль фундаментальної **цінності** – морально-пізнавального **ідеалу**, адже «хто не змагає до речей неможливих, ніколи їх не досягає». Тому чи варто закріплювати в КПК недосяжний морально-пізнавальний ідеал? Вважаю, що дехто зі старшої генерації українських процесуалістів ще пам'ятає історію з «Моральним кодексом будівника комунізму» і чим вона закінчилася... І останнє : прихильники об'єктивної (матеріальної) істини мають виходити з того, що юристи ніколи не працюють з об'єктивною реальністю події правопорушення, бо вона їм недоступна, недосяжна. Працюють вони не реальністю, а з створеними ними же **уявленнями** про подію правопорушення і лише до них як до «критерія істини» вони й можуть відносити створені знову ж таки ними **факти**. Тому опонент виступає проти запропонованої новації, вважаючи, що в практичній діяльності треба керуватися передусім засадою змагальності і засадою презумпції невинуватості – юридичними цінностями рівнозначними морально-пізнавальній й цінності «просування до істини», коли всі обґрунтовані сумніви дійсно трактуються на користь підозрюваного (підсудного).

Зазначені зауваження аж ніяк не применшують наукової ваги і практичної цінності проведеного Шановним Автором дослідження а, скоріше, є віддзеркаленням складності проблеми істини як морально-пізнавальної цінності, котра, підозрюю, як і належить дійсній проблемі, не матиме свого належного розв'язання і в третьому тисячолітті.

Переконаний, що ознайомлення процесуального товариства з рецензованою дисертацією сприятиме науковій активності в царині судового доведення та вирішення численних прикладних питань.

Загальний висновок:

Дисертаційне дослідження Піха Юрія Тарасовича на тему «Концепти істини у кримінальному процесуальному праві та їх реалізація у кримінальному провадженні: український та зарубіжний досвід» на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» є самостійною кваліфікаційною науковою працею, яка виконана здобувачем особисто і містить наукові результати проведених досліджень, які вирішують конкретне наукове завдання – обґрунтування ролі істини як фундаментальної цінності – морально-пізнавального ідеалу у кримінальному провадженні, що має істотне значення для розвитку науки і практики кримінального процесу.

Поставлене наукове завдання виконане на належному рівні, дисертація свідчить про те, що здобувач володіє положеннями методології наукових досліджень. Дисертація Піха Юрія Тарасовича на тему «Концепти істини у кримінальному процесуальному праві та їх реалізація у кримінальному провадженні: український та зарубіжний досвід» на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» відповідає спеціальності 081«Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року (зі змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 03 квітня 2019 року № 283), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти,

наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341), а її автор – Піх Юрій Тарасович – заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

Доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,
член-кореспондент НАПрН України,
професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики Навчально-наукового
інституту права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

Микола ШУМИЛО